ION IONAȘCU

Învățămîntul superior din București și ideologia iluministă înainte de 1821*

În sec. al XVI-lea, orașele din țările române cunosc un ritm mai viu de dezvoltare economică decît în veacurile precedente, ceea ce face ca meșteșugarii, negustorii și dregătorii din aparatul de stat să fie interesați în însușirea unor cunoștințe de nivel mai ridicat, fiindu-le necesare în exercitarea mai eficientă a îndeletnicirilor lor. Aceste cunoștințe se puteau obține în instituții de învățămînt cu pronunțate trăsături laice, care depășeau cu mult învățăturile de caracter religios ce se predau în cadrul mănăstirilor și bisericilor. În Europa centrală și occidentală asemenea instituții de cultură, cunoscute sub numele de colegii, academii și universități, au apărut cu începere din sec. XI (de pildă, colegiile universitare din Salerno și Bologna). În veacul următor iau ființă colegiile universitare din Paris și Oxford, iar în sec. XIV sînt fundate cele din Praga (1348) și Cracovia (1364), la acestea din urmă studiind și unii tineri din țările române, fiindcă asemenea instituții de învățămînt superior nu existau la noi. Explicația întîrzierii înființării unor colegii și academii în țările române stă în lenta dezvoltare a vieții orășenești datorită menținerii unor puternice relații feudale. Cînd orașele de la noi ajung la un anume grad de dezvoltare și cînd se amestecă și interese religioase pentru răspîndirea reformei sau împotriva ei, se nasc și în țările române instituții de învățămînt similare cu cele din centrele europene citate mai sus.

Un colegiu numit „studium generale" ia ființă la Sibiu încă din 1525, dar frămîntările politice din Transilvania ivite în anul următor nu-i îngăduie să se dezvolte. După ce reformațiunea religioasă se afirmă în Transilvania, se iau măsuri în 1557 pentru înființarea de colegii protestante în mănăstirile secularizate din orașele Cluj și Tîrgu Mureș apoi în cele din Alba Iulia și Oradea, care erau și importante centre economice. Aceste colegii devin focare de răspîndire a noii culturi umaniste, limba de predare fiind în primul rînd latina.

Ideile umanismului și ale Renașterii s-au răspîndit în sec. XVI și în lumea orășenească din Moldova și Țara Românească, ceea ce rezultă și din faptul că aceasta se arată preocupată de organizarea unor așezăminte de cultură și învățămînt cu profil superior. Astfel în Moldova se întemeiază de domnitorul Alexandru Lăpușneanu o școală în care se predau limbile slavonă și greacă, probabil și latina. Succesorul lui Lăpușneanu, Ioan Despot Vodă, care studiase medicina la Montpellier și îmbrățișase apoi

* Acest articol este un rezumat al lucrării mele : *Academia domnească de la Sf. Sava*, ms. de 256 pagini.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

reforma protestantă în Germania, în scopul atragerii moldovenilor la luteranism, pune bazele unui colegiu latin la Cotnari în anul 1562, pe care intenționa să-l înzestreze cu o bibliotecă valoroasă. A așezat ca rector al colegiului pe vestitul umanist Ioan Sommer. Despot Vodă plănuia să alcătuiască la curtea domnească din Suceava și o adunare de învățați, o „academie", însă evenimentele politice potrivnice nu i-au îngăduit să-și realizeze decît parțial planurile [1].

Sub influența umanismului și reformei, dieta Transilvaniei decidea în anul 1565 fundarea unui colegiu universitar la Alba Iulia, în care să se învețe limbile greacă și latină. Dar inițiativa întemeierii unei „academii" nu s-a realizat din cauza opoziției nobililor și a luptelor dintre habsburgi și turci. Contrareforma catolică condusă de iezuiți a determinat pe principele Transilvaniei Ștefan Báthory, care era și rege în Polonia, să pună bazele unui colegiu universitar la Cluj, în anul 1581 avînd un plan de învățămînt similar cu al academiilor din Apus și un rector de prestigiu, Antonio Possevino. În 1603, iezuiții sînt alungați din Transilvania, iar „academia" clujană își încetează activitatea.

Prima încercare de organizare a unei „academii" în Țara Românească o face domnitorul Petru Cercel (1583—1585), care își însușise o bogată cultură în peripețiile lui prin Italia și Franța, dovedindu-se și un talentat poet. Concepînd academia în spirit umanist, ca o societate de literați și oameni de știință, Cercel adună la curtea din Tîrgoviște mai mulți francezi, italieni, greci, cunoscuți ca oameni de litere, juriști, arhitecți, pictori, etc., însă domnia-i scurtă n-a îngăduit ca frumoasa inițiativă cultural-științifică să dea roade [2]. Chiar în forma ei incipientă, „academia" tîrgovișteană reprezintă expresia pătrunderii umanismului în țara noastră.

În sec. XVII au loc importante prefaceri în structura social-economică a țărilor române, cu ecouri puternice în viața politică și culturală. Dregătorii din administrația țării, negustorii și meșteșugarii, pentru a corespunde stadiului mai avansat al societății, au nevoie de un orizont mai larg de cunoștințe, de aici preocuparea domnitorilor din Moldova și Țara Românească și a principilor din Transilvania de a organiza un învățămînt adecvat. Gabriel Bethlen, principe calvin opus iezuiților, pune bazele unui colegiu academic la Alba Iulia în 1622 cu trei facultăți, aduce profesori valoroși ca : Alstedius, de la universitatea din Herborn, căruia îi încredințează și conducerea colegiului ; Bisterfeld, Martin Opitz și Ludovic Piscator, de la universitatea din Heidelberg. A profesat la Alba Iulia și învățatul transilvănean János Apáczai Csere, format în Olanda.

În Moldova, Vasile Lupu, domn autoritar, adept al politicii de centralizare a puterii de stat și de apărare a credinței ortodoxe față de alte curente religioase, înființează în anul 1640 [3] o „academie" domnească, după modelul celei create de mitropolitul Petru Movilă al Kievului, în cadrul mănăstirii Trei Ierarhi. Înalta școală, condusă de fostul rector din Kiev, Sofronie Pociatki, avea în programul de învățămînt studiul limbilor latină, slavonă și greacă, al disciplinelor aparținînd filozofiei neoaristotelice.

[1] Șt. Bîrsănescu, *Schola latina de la Cotnari, biblioteca de curte și proiectul de academie al lui Iacob Eraclide Despotul*, București, 1957, passim.
[2] Șt. Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfîrșitul sec. XVI*, Cluj — Sibiu, 1944, pp. 45—46.
[3] St. Bîrsănescu, *Academia Domnească din Iași, 1714—1821*, București, 1962, p. 5. Autorul consideră așezămîntul echivalent cu un colegiu apusean.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

Desigur vor fi predat aici și învățați români ca Eustratie logofătul și Simion dascălul.

Un început de învățămînt se realizează și în Țara Românească prin înființarea în anul 1646, la Tîrgoviște, atunci capitala țării, a unei instituții consemnată de misionarii catolici sub denumirea *Schola graeca e latina*. Inițiatorul ei este Matei Basarab, îndemnat de cărturarul Udriște Năsturel și de marele postelnic Constantin Cantacuzino. Acesta era un grec constantinopolitan bogat și influent, care s-a stabilit la noi în vremea domnitorului Radu Mihnea (1611—1616, 1620—1623), puternic susținător al influenței grecești. Ajuns mare dregător, fiind bogat și cu mari relații în aristocrația greco-levantină din Constantinopol, C. Cantacuzino s-a căsătorit în anul 1628 cu Elena, fiica lui Radu Vodă Șerban, (1602—1611) continuatorul politicii antiotomane a lui Mihai Viteazul. Avînd o solidă poziție economică și politică, marele postelnic C. Cantacuzino s-a străduit să dea o îngrijită educație și instrucție fiilor săi. Bucurîndu-se de o deosebită influență la Curtea domnească, a determinat pe Matei Vodă să cheme la Tîrgoviște pe învățatul grec Pantelimon Ligaridis, profesor la Academia patriarhiei din Constantinopol, format la institutul iezuit Sf. Atanasie din Roma și să dea ființă menționatei *Schola graeca e latina*, de tipul colegiului întîmpinat în Europa acelei vremi, denumit *Collegium academicum seu illustre*, cu cinci ani de studii. Aici au învățat fiii cei mari ai lui Constantin : Drăghici și Șerban [4]. Ultimul a ajuns domnul Țării Românești în 1678. În acest colegiu, baza învățăturilor o constituia studiul limbilor clasice, adăugindu-se retorica, logica și elemente de matematică, istorie și geografie, acestea din urmă solicitate de interpretarea textelor vechi religioase. Deoarece se neglijau științele exacte și ale naturii, învățămîntul din colegiu era formal, totuși apariția lui constituia față de nivelul general mai limitat al școlii de la noi de pînă atunci, un incontestabil progres cultural, marcînd un pas important în procesul de ridicare a învățămîntului din Țara Românească pe o treaptă superioară. După ce și-a încheiat ciclul studiilor de 5 ani, cu o serie de 12 elevi, printre care cei doi frați Cantacuzino, Ligaridis a plecat din țară din motive necunoscute și colegiul își încetează existența, în 1651.

În anul 1655 s-a declanșat marea răscoală antifeudală a slujitorilor militari (seimenii și dorobanții). Nemulțumiți de asupririle și abuzurile marilor boieri, răsculații au suprimat pe mulți dintre aceștia chiar lîngă curtea domnească. Cei care au scăpat, s-au refugiat în orașele transilvănene de lîngă graniță : Brașov și Sibiu. La Brașov și-a adus și Cantacuzino familia, în sînul ei găsindu-se și al treilea fiu, Constantin, în vîrstă cam de 15 ani. Aici funcționa școala reorganizată de Ioan Honterus în 1544, cu reputată tradiție de studii clasice umaniste, cu profesori bine pregătiți, printre ei remarcîndu-se Martin Albrichius „philosophiae magister et Scholae Cor <onensis> Rector". La 31 august 1655, acesta dedica „magnifico ac generosissimo domino C. Cantacuzeno" opera teologică a lui Luca Osiander, „Enchiridion", apărută la Wittenberg în 1608, conținînd pole-

[4] Fr. Pall, *Les relations de Basile Lupu avec l'Orient orthodoxe et particulièrement avec le patriarcat de Constantinople envoisagées surtout d'après les lettres de Ligaridis*, în „Balcania", VIII, 1945, p. 136 ; G. Călinescu, *Altre notizie sui missionari catolici nei Paesi Romeni*, în „Diplomatarium Italicum", II, 1930, pp. 368—369, 400—401, în care se arată că colegiul era frecventat de 12 elevi.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

mica dintre Augustini și Anabaptiști. În decembrie, Albrichius dedica opera-i proprie „Disputatio theologica" (Brașov, 1655) „Magnifico generosissimoque d. Constantino Cantacuzeno Wallachiae Magnati, domino suo gratiosissimo". Ambele cărți — care au făcut parte din biblioteca Postelnicului Cantacuzino, bibliotecă ce uimea pe călătorul sirian Paul din Alep prin manuscrisele și cărțile rare — se găsesc în biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (C V,I 47.526 și 432.465). Probabil, cu unii dintre acești profesori va fi început să învețe adolescentul Constantin greaca veche și mai ales latina, pe care le stăpînea bine cînd a pornit la studii în Italia.

În 1660, ca urmare a poruncii Porții otomane, domnitorul Gheorghe Ghica stabili ca reședință permanentă a țării orașul București, Tîrgoviștea pierzînd pentru totdeauna rolul de capitală. În noile condiții create, domnitorii români și unii mari boieri cu preocupări culturale, vor relua efortul în vederea organizării învățămîntului pe o treaptă superioară colegiului greco-latin de la Tîrgoviște, ajungîndu-se ca după o perioadă de peste 40 de ani să se întemeieze Academia domnească de la Sf. Sava din București, a cărei evoluție timp de un veac și mai bine constituie obiectul prezentei comunicări.

În jumătatea a doua a sec. al XVII-lea cultura clasei conducătoare din Țara Românească îmbracă unele aspecte noi, ca urmare a prefacerilor social economice și politice și a creșterii influenței culturii grecești. Această perioadă comparată cu prima jumătate a secolului, se caracterizează prin pătrunderea mai accentuată a elementului greco-levantin în rîndurile marii boierimi autohtone. Îmbogățiți prin rolul de agenți ai Porții otomane în exercitarea monopolului impus asupra comerțului nostru exterior, acești greci aparținînd patriciatului orășenesc, cunoscători ai condițiilor istorice din țările Apusului cu o economie mai dezvoltată, cu care avuseseră strînse relații de schimb, vin în Țara Românească și contribuie în oarecare măsură la dezvoltarea culturii românești.

Fiindcă resursele economice limitate ale Țării Românești nu puteau satisface dorința mereu crescîndă de îmbogățire a marii boierimi, în sînul acesteia se produce o criză care duce, mai ales din anul 1663 cînd din cauza intrigilor unor boieri pe lîngă domnitorul Grigore Chica, este ucis postelnicul Const. Cantacuzino, la divizarea ei în două tabere ce se dușmănesc de moarte, a Cantacuzinilor și a Bălenilor. Fiecare facțiune boierească luptă să acapareze în folos propriu dregătoriile țării aducătoare de venituri mănoase, să limiteze deci guvernarea statului la un grup restrîns de boieri. În fiecare din cele două tabere se găseau și boieri de origine grecească, așa că nu se poate susține științific că frămîntările din taberele boierești ar fi fost expresia reacțiunii pămîntene împotriva pătrunderii greco-levantinilor în rîndul protipendadei românești. Între marii boieri români, în frunte cu domnul țării, și greci se manifestă o strînsă solidaritate de clasă în vederea exploatării țărănimii și înăbușirii răscoalelor țărănești. În asemenea condiții, vîrfurile boierimii băștinașe vor manifesta o vădită înclinare pentru însușirea limbii și culturii grecești vechi. De aici a rezultat însă o diferențiere a acestei aristocrații, de masele populare, nu numai prin avere, prin situația socială și politică, ci și prin limba întrebuințată de obicei, pentru a da expresie fenomenelor de cultură, vorbind grecește.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

Printre voievozii români care se manifestă activ pentru promovarea culturii românești, un loc principal îl ocupă din 1678, cînd urcă pe tronul țării, Șerban Cantacuzino, unul din cei 12 elevi de odinioară ai colegiului umanist greco-latin de la Tîrgoviște, condus de Ligaridis. Lui Șerban i se datorește traducerea din grecește în românește și tipărirea celui mai important monument de limbă românească literară *Biblia* (1688).

Istoriografia română și străină mai veche, apreciind pregătirea intelectuală și contribuția lui Șerban Vodă Cantacuzino la dezvoltarea tiparului, a ajuns în general la concluzia că acestuia îi revine meritul de a fi pus în practică ideea înființării *Academiei domnești din București*. Într-un studiu minuțios, folosind critic toate izvoarele și literatura istorică privind fundatorul și data întemeierii Academiei, am stabilit că ea este opera lui C. Brîncoveanu și că datează din anul 1694 [5]. Opinia exprimată ulterior de învățatul Cleobule Tsourkas din Salonic [6] că instituția bucureșteană era grecească fiindcă ar fi fost înființată de rumeliotul Gheorghe Vodă Duca în 1675, am dovedit prin un alt studiu [7] că este lipsită de orice bază documentară. Într-o lucrare mai recentă [8], istoricul grec — fără să se refere în vreun fel la articolul meu din 1967 — reia pe un spațiu mai larg aceeași teză greșită. De curînd și Ariadna Camariano-Cioran a reluat discuția asupra originei Academiei bucureștene, atribuind-o tot lui Șerban Cantacuzino, însă în faza de sfîrșit a domniei acestuia. Toată argumentarea e construită numai pe ipoteze și interpretări forțate. De pildă, caută să dovedească că nici din „faza incipientă a școlii grecești de pe timpul lui Brîncoveanu" nu există scrisori care să vorbească de Academie [9]. Dar însemnările unui Șerban Greceanu, din 1695, în care arată limpede că este elevul Academiei, nu este o dovadă irefutabilă ?

În studiul din 1964, alcătuit cu prilejul centenarului Universității București, continuatoarea Academiei din 1694, am expus argumentele care duc la încheierea că fondatorul Academiei n-a putut fi decît Constantin Vodă Brîncoveanu, că evenimentul cultural excepțional a avut loc în anul 1694 și s-a produs datorită mai ales influenței marelui cărturar român Constantin Stolnicul, format la universitatea italiană din Padova. Acestui strălucit umanist din Țara Românească i se poate alătura prin adîncimea și soliditatea concepției istorice numai vestitul învățat moldovean, Dimitrie Cantemir. Domnitorul Brîncoveanu a fost convins de Stolnicul Cantacuzino să înființeze înalta școală domnească pentru a se da posibilitatea în primul rînd tineretului aristocratic să-și lărgească orizontul cunoștințelor, frecventînd „înalte cursuri de epistimii (științe) pe grecește", bazate pe studiul clasicismului greco-latin.

[5] I. Ionașcu, *Cu privire la data întemeierii Academiei domnești de la Sfîntul Sava din București*, în *Studii*, XVII (1964), nr. 6, pp. 1253—1271.

[6] Cl. Tsourkas, *Autour des origines de l'Académie grecque de Bucarest (1675—1821)*, în *Balkan Studies*, VI (1965), pp. 265—280.

[7] I. Ionașcu, *Academia domnească de la Sf. Sava din București, factor de propagare a culturii în Peninsula Balcanică pînă la 1821*, în *Analele Universității București*. Seria științe sociale. Istorie, an. XVI (1967), pp. 39—54.

[8] Cl. D. Tsourkas, *Germanos Locros, archeveque de Nysse et son temps (1645—1700). Contribution a l'histoire culturelle des Balkans au XVII-e siècle*. Thessalonique, 1970, pp. 64—70. Opinia că cronicarii Radu Greceanu și Radu Popescu au fost elevii Academiei este iarăși nedocumentată.

[9] Ar. Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și Iași*, București, 1971, p. 24.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

Stolnicul Cantacuzino a propus desigur ca organizarea Academiei să se facă potrivit planului de studii de la Padova, universitate în care el studiase și unde exista o veche tradiție umanistă, creată de celebrii profesori Pietro Pomponazzi și Cesare Cremonini, învățăturile avînd o orientare vădit antiscolastică. Astfel în „facultas artium" se preda filozofia neoaristotelică, acordîndu-se în cadrul logicei și fizicei o importanță deosebită studiului naturii, înlocuindu-se prin experiențe elementele scolastice medievale cunoscute sub numele „universalia". Din nefericire, nu ni s-a păstrat primul plan de învățămînt din 1694, un asemenea plan existînd numai din anul 1707.

Deci, bazele învățămîntului superior în limba elină și populară din Țara Românească au fost puse de un domn autohton, C. Brîncoveanu, iar nu de Gheorghe Duca — cum susține Tsourkas în articolul citat. Faptul că predarea obiectelor de învățămînt se făcea în limba greacă, corespundea mentalității societății feudale după care numai limbile declarate de biserica creștină ca „sfinte" (greaca, latina, slavona) aveau chemarea de a servi drept instrumente de difuzare a învățăturii în școli. Trebuie respinsă deci teza unor istorici, după care Academia bucureșteană, folosind limba greacă în predare, ar fi o creație a străinilor.

Înființarea Academiei domnești de la Sfîntul Sava în ultimul deceniu al sec. al XIX-lea a marcat începutul renașterii studiilor clasice în Țara Românească. În planul ei de învățămînt apar de la început unele discipline care exprimă tendința de înlocuire a instrucției teologice, cu una care să țină seama de rolul rațiunii, de realitatea obiectivă. În înalta școală din București, profesorii interpretau pe mulți dintre autorii clasici, după cum rezultă din manuscrisele profesorilor și din numeroasele caiete ale școlarilor ce se ridică la peste 150 și se păstreează în biblioteca Academiei R.S.R. și în biblioteca universității din Iași.

Avînd studii temeinice de filozofie și filologie făcute la Constantinopol dar mai ales în Italia (Padova, Veneția, Roma), apoi în Germania și Franța, dascălii bucureșteni vor contribui prin nivelul înalt al prelegerilor lor la răspîndirea în cultura română și a ideilor de progres din lumea occidentală, de laicizare a învățămîntului și descătușarea treptată a gîndirii de ideologia religioasă. Cu toate că nu avem planul de învățămînt din 1694, din caietele de cursuri ale elevilor și însemnările de pe filele lor se poate deduce că instituția lui Brîncoveanu era o școală de învățămînt mediu și superior, căci aici pe lîngă gramatică, retorică, poetică, logică și greaca veche și nouă, materiile unui colegiu, se învăța și filozofia, care cuprindea atunci științele filozofice propriu-zise (filozofia, psihologia, plus fizica, cosmologia (astronomia) și metafizica, toate predate sub forma de comentarii la operele lui Aristotel. Predarea, de către profesorul-director Sevastos Kimenitis, a unor cursuri de fizică, astronomie și psihologie la București înainte de 1700 o dovedesc manuscrisele cu însemnări din anii 1694 și 1699 ale elevului academiei Gheorghe Hypomenas din Trebizonda. Aceste cursuri fuseseră ținute anterior de Sevastos la Academia din Constantinopol, al cărei plan de învățămînt era asemănător cu al facultății de arte liberale (facultas artium) de la universitățile din centrul și apusul Europei, în special de la Padova. Vizitînd Bucureștii în 1713, învățatul grec Al. Helladius considera că nivelul studiilor filozofice și filologice de la școala domnească o îndreptățesc să-și spună academie („neque mirum est Bucurestium Academiam vocari").

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

Fiind frecventată și de tineri cu slabe resurse materiale, din sudul Dunării : bulgari, greci, sîrbi și aromâni, Academia de la Sf. Sava, for de lumină pentru întreg sud-estul european, avea un caracter interbalcanic. Profesorul Sevastos era adeptul filozofiei neoaristotelice în interpretarea lui T. Coridaleu, fostul rector al Academiei din Constantinopol, care făcea legătura în domeniul gîndirii filozofice între Orient și Occident și fixa bazele învățămîntului filozofic în sud-estul european și țările române în sec. XVII și XVIII.

Trebuie reținut faptul că unele influențe asupra desfășurării procesului de învățămînt din Țara Românească ne-au venit și din Germania, în special de la universitatea din Halle, întemeiată în anul 1694, odată cu fundarea Academiei domnești din București, în cadrul cărei universități, savantul Leibniz va inaugura în 1706, Colegiul Oriental. Lucrarea de acum un deceniu a lui E. Winter (Die Pflege der West-und Südslavischen Sprachen in Halle im 18 Jahrhundert, Berlin, 1955) ne dezvăluie cum în vremea lui Brîncoveanu, intelectuali formați la Halle, în special tineri din Transilvania, vin la București ca educatori și oameni de companie ai unor membri din familia domnească sau ca preceptori (dascăli de casă) în familiile boierești. Totodată la Halle au activat învățați care au pus bazele iluminismului german, Christian Thomasius (+1728) al cărui fidel discipol Fr. Chr. Baumeister, a prelucrat opera filozofică a lui Wolf, cunoscută prin această filieră și tradusă în românește de Samuil Micu, unul din protagoniștii Școlii ardelene.

Pentru pregătirea cadrelor didactice necesare Academiei cît și în vederea formării unor elemente utile pentru aparatul său diplomatic, Brîncoveanu a acordat burse unora dintre absolvenții studiilor din București spre a și le continua în Italia, la Veneția și Padova, printre aceștia fiindu-ne cunoscut numele lui Gheorghe Hypomenàs din Trapezunt, care își luă doctorul în medicină la Padova în 1709, cu celebrul profesor A. Vallisnieri. În 1712, Hypomenàs a îngrijit tipărirea marelui dicționar grecesc al lui Varinos, dedicat lui Brîncoveanu. A rămas multă vreme la Veneția îngrijind de afacerile bănești ale lui Brîncoveanu și ale urmașilor acestuia și nu s-a ocupat niciodată de profesorat. Alți bursieri trimiși de Brîncoveanu în Italia au fost Răducanu Cantacuzino, fiul vestitului Stolnic, care studiază apoi și la Paris împreună cu Hrisant Notara și Atanasie, fiul vornicului Pascale din Tîrgoviște, acesta din urmă de la Veneția, a ajuns călugăr la Athos.

Preocuparea grupului restrîns de mari latifundiari, pe care se sprijinea domnia lui Brîncoveanu, autoritară în interior și de mare prestigiu în afară, de a-și instrui copiii cît mai temeinic, în limbi străine, avea ca resort interesul menținerii puterii politice în mîna oligarhiei boierești. De aceea părinții se adresează copiilor să învețe grecește, iar mai vîrtos latinește și italienește, pentru că cu „învățătura științei acestor trei limbi numele vostru va fi cinstit la Curțile cele mari". Dacă în țară nu există toate condițiile unei asemenea instrucții pentru copii, ei vor căuta să-i trimită și în străinătate. Scopul instruirii deosebite fiind prioritatea la ocuparea marilor dregătorii ale statului, sursa principală acum a veniturilor boierești, vom găsi în sec. XVIII apeluri către domnitorul țării ca după ce copiii „vor învăța carte bine la școala grecească", să ia pe unii la Curte.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

După uciderea mișelească de către Poarta Otomană a domnitorilor C. Brîncoveanu (1714) și Ștefan Cantacuzino (1716), și instaurarea regimului turco-fanariot care a însemnat intensificarea atît a exploatării feudale cît și a celei turcești prin domnitorii fanarioți, activitatea Academiei de la Sf. Sava s-a desfășurat în ritm neregulat, cu faze de avînt și stagnare. Faza de avînt din vremea ultimilor domni pămînteni se continuă cu toate condițiile istorice nefavorabile (războiul turco-habsburgic încheiat prin răpirea Olteniei de către austrieci, 1718) în domnia lui Nic. Mavrocordat (1716, 1719—1730), distins intelectual și pasionat colecționar de cărți și manuscrise rare, constituind renumita biliotecă de la mănăstirea sa Văcărești, imitație arhitectonică a Hurezului brîncovenesc. Învățatul domn fanariot Const. Mavrocordat, fiul lui Nicolae, înțelegînd că politica culturală a lui Brîncoveanu de a trimite fii de boieri la studii în Italia era aceea care putea asigura pregătirea de profesori cu larg orizont cultural, dispuse ca 12 „feciori de boieri" să meargă „la Veneția pentru învățătură", printre ei fiind și Răducan Cantacuzino, fratele lui Mihai Cantacuzino, cronicarul, dar după trei ani fiind pîrît la Poartă de fostul domnitor Mihai Racoviță că și-a trimis la Veneția cu acești bursieri și averea sa, a fost nevoit să-i readucă în țară. Faptul ilustrează politica retrogradă și brutală a turcilor care se opuneau ca tineretul să se instruiască în Apus, de unde puteau să-și însușească idei noi, avansate. În a doua jumătate a sec. XVIII și în primele două decenii ale sec. al XIX-lea au loc în condițiile destrămării feudalismului importante transformări social-economice. Angrenați în comerțul de cereale, stăpînii de moșii, mărindu-și rezerva feudală, cresc obligațiile -muncă (clacă) și de dijmă ale țăranilor dependenți. Pe de altă parte statul feudal intensifică fiscalitatea față de țărani, aceștia fiind nevoiți să vîndă cereale mai multe pe piață. Ca urmare piața internă se lărgește tot mai mult, crește numărul iarmaroacelor, cele mai multe înființate pe pămîntul mănăstirilor și boierilor interesați să cîștige prin impunerea monopolurilor feudale. Încă din vremea războiului ruso-turc din 1769—1774, datorită îndepărtării temporare a dominației turco-fanariote asupra țărilor române, comerțul intern și extern al acestor țări devine mai activ, situație ce se va menține și după război, grație reglementării prin clauzele tratatului de pace de la Kuciuc-Kainargi (1774) a obligațiilor față de Poarta Otomană.

În noile condiții favorabile create, mărfurile străine circulă în cantități tot mai mari, atrase și de tarifele vamale scăzute, impuse de politica retrogradă a Porții prin sistemul absurd al capitulațiilor, fapt ce a frînat în oarecare măsură dezvoltarea producției de mărfuri meșteșugărești și manufacturiere. În același timp apar la noi primele elemente capitaliste în producția de mărfuri, se accentuiază rolul negustorilor și al unor boieri interesați în noile relații de producție. Paralel cu acest proces, pătrund în țara noastră, prin negustori, îndeosebi greci, și ideile revoluționare burgheze din Europa apuseană. Totodată elementele înaintate ale burgheziei, sprijinite de domnii fanarioți, vor stărui să se dea un conținut nou învățămîntului superior din țara noastră, corespunzător schimbărilor din baza economică, să se înlocuiască limba de predare, greaca clasică, limbă moartă, cu greaca populară (aplà), să se acorde importanță studiului științelor („epistimurilor"), introducîndu-se cunoștințe și metode noi, legate de aplicații practice, experimentale și de concepțiile

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

iluministe din școlile Europei centrale și occidentale, pătrunse la noi prin profesorii greci formați la Constantinopol, în Italia și prin acei instruiți la Viena și în alte centre universitare germane, socotindu-se necesară și introducerea în planul de învățămînt alături de latină, a limbilor moderne franceza și italiana, importante instrumente de difuzare a progreselor realizate în știință și ideologie. Condițiile nou create vor îngădui lui Alexandru Ipsilanti, domn fanariot cu vederi avansate, să păsească la reorganizarea Academiei de la Sf. Sava pe baze mult mai largi decît pînă la el, care — după opinia sa oarecum exagerată — ar fi îngăduit țării să renunțe a se mai gîndi la trimiterea unor tineri localnici pentru desăvîrșirea studiilor în străinătate.

Astfel prin hrisovul emis în anul 1776 domnitorul Al. Ipsilanti cu o vizibilă orientare progresistă arată că țara — în urma unui război de șase ani, încheiat prin pacea de la Küciuc Kainargi (1774) — se găsea „lipsită de profesori și instructori și... de tot felul de învățături și științe atît filozofice, teologice, matematice, literare, cît și de cunoștința a altor limbi, care aduc învățătură....", și în consecință — continuă decretul domnesc — „am rînduit școli cu profesori învățați în mai multe limbi, precum în alt hrisov deosebit am legiuit, orînduind și leafă bună tuturor profesorilor, ajutor, hrană trebuincioasă pentru școlari și toate cele trebuincioase pentru răspîndirea instrucțiunii".

Prin hrisovul din ianuarie 1776, domnitorul reorganiza învățămîntul în lumina concepției iluministe a vremii, al cărei adept era, fixînd la Academia domnească de la Sf. Sava un corp didactic format din nouă profesori (în loc de doi-trei cîți fuseseră pînă atunci) și un număr de 75 studenți bursieri, la aceștia adăugîndu-se și cei externi, care pînă la absolvire aveau să învețe 12 ani de zile, începînd de la vîrsta de șapte ani, în ultimii ani urmînd să-și însușească fizica modernă, în locul celei aristotelice, și astronomia.

În condițiile noii reforme școlare din 1776, elementele progresiste au luptat în deceniile următoare ca să se dea învățămîntului superior un conținut nou, corespunzător schimbărilor din baza economică, cerînd să se înlocuiască predarea studiilor în greaca veche, limbă moartă, cu greaca modernă, să se dea preferință studiului științelor exacte însoțite prin însușirea îndeosebi a limbii franceze, tineretul privilegiat din Țara Românească își asigura posibilitatea ca prin citirea anumitor opere cu caracter filozofic din Europa veacului al XVIII-lea să intre în contact cu idei înaintate, reprezentînd suprastructura ideologică a unor relații sociale noi, care vor acționa asupra ritmului de dezvoltare a societății românești în condițiile descompunerii sistemului feudal și ale formării noilor relații de tip burghez.

Sub influența ideologiei iluministe, de esență mai ales franceză, învățămîntul bucureștean a căpătat o relativă orientare nouă, prin instituirea predării științelor moderne experimentale, iar în gîndirea elevilor de la Sf. Sava încep să-și facă loc treptat unele idei ale enciclopediștilor și filozofilor mecaniciști francezi, adversari ai ideologiei feudale absolutiste. Este de remarcat însă că o influență deosebită a exercitat asupra învățămîntului din țările române în primele decenii ale secolului al XIX-lea, sistemul științific bazat pe experiență și rațiune, formulat de abatele Etienne de Condillac, filozof francez sensualist cu tendințe materialiste, unul din cei mai tipici reprezentanți ai filozofiei iluministe, ale

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

cărui lucrări („Traité des Sensations", 1754 ; „La Logique" 1781), prin care se combate ideologia lui Leibniz, devin manuale de bază în academiile din București și Iași, fiind traduse mai tîrziu și în românește. Un rol asemănător va juca și opera lui Destutt de Tracy („Éléments d'idéologié") elevul lui Condillac. În Transilvania ideile lui Condillac, discipolul lui Locke, ajung să fie cunoscute prin opera lui J. Lanjuinais, „Le monarque accompli" (Lausanne, 1774), dedicată împăratului habsburgic Iosif al II-lea, considerat ca model de monarh „luminat", operă prin care autorul influențat de Rousseau manifestă un interes deosebit în tratarea problemei, instrucției și educației poporului, necesare unui stat bine organizat și dezvoltat.

În predarea științelor exacte încep să se folosească în instituția bucureșteană instrumente pentru experiențe (de pildă în domeniul fizicei și chimiei), în care scop unii profesori călătoresc în Apus pentru procurarea lor, cum face Manase Eliad. Acesta apreciind preocuparea lui Alex. Ipsilanti pentru ridicarea nivelului învățăturilor de grad superior, îi adresează un panegiric elogiindu-l pentru clădirea Academiei, atragerea celor mai buni profesori și introducerea „filozofiei experimentale" și „chimiei" singurele interprete ale naturii, nu în... cugetări omenești, care ar putea fi false... ci în natură...".

Dintre profesorii Academiei întîlniți înainte de 1776 și prezenți de asemenea și după anul reformei, alături de Manase Eliad figurează Neofit Cafsocalivitul, profund cunoscător al culturii clasice grecești și animator al mișcării intelectuale din București în anii 1760—1784, care ne-a lăsat manuscrise și numeroase traduceri din Homer, cum și interpretarea în 1782, a operei lui Plutarh din Cheroneea, relativă la educația copiilor, în care aduce observații personale la ideile pedagogice ale scriitorului grec, foarte răspîndite în învățămîntul superior de la noi. Neofit s-a manifestat totodată ca un fervent susținător al introducerii limbii grecești populare în învățămînt, elina fiind o limbă de cultură cu totul diferențiată de limba vorbită.

Reforma școlară a lui Ipsilanti prevedea ca învățăturile să se predea în limba greacă (veche sau nouă), însă se puteau folosi la unele discipline (cum erau matematica, fizica) și limbile moderne : franceza și italiana, pentru a căror deprindere se creiau și catedre speciale. Însă această prevedere a legii lui Ipsilanti nu s-a putut aplica deplin decît în primul deceniu al sec. XIX. J. L. Carra, care a trăit mai mulți ani în țările române, scrie în 1777 că dascălii Academiei de la Sf. Sava dau lecții de limba latină, greacă și de teologie, însă un german anonim care își publică la Viena în 1790 impresiile călătoriei la București *(Beschreibung und Schicksale von Bender, Bukarest und Orsova)*, ne informează că pe lîngă profesorii de gramatică și logica lui Aristotel, este unul de latină și altul de *franceză*.

Spre deosebire de războiul încheiat prin tratatele de pace de la Șistov și Iași, războiul ruso-turc din 1806—1812 n-a suspendat pentru toată durata lui activitatea instituției de învățămînt superior din București. Această situație o confirmă bilanțul cheltuielilor școlilor întocmit la 31 decembrie 1810, în care se atestă că directorul C. Vardalah și alți doi profesori au funcționat întregul an, ca F.A. Laurençon („Lorenson") dascăl „franțez" și „dascălul al doilea franțez Piculo" (Piccolo), funcționau primul de la 1 iulie și celălalt de la 1 iunie. Expresia „franțez" indică disci-

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

plina, nu originea etnică a dascălului, fiindcă știm sigur că N. Piccolo (Nicolae Sava) era bulgar din Tîrnova, născut în 1792, și studiase la Academia din București. Piccolo era și membru al societății literare de pe lîngă academia bucureșteană, unde făcea comunicări în limba franceză. Prezența a doi profesori de franceză la Sf. Sava ilustrează interesul pe care o parte din aristocrație, unii boernași și burghezia în formare îl manifestă pentru această limbă, prin care sînt vehiculate ideile de progres și libertate ale revoluției franceze. Printre alte dovezi că tineri din diverse categorii privilegiate studiau aici avem și numele prenumeranților la „Istoria sinoptică a Greciei", tradusă din engleză și germană în greaca populară în 1807, printre aceștia figurînd : Gheorghe (Iordache) Văcărescu, Scarlat și Matei Ghica, Ion Emanoil Persiano (fiul cunoscutului panegirist al lui Mavrogheni), Zamfir Greceanu și alții, cu precizarea că sînt „studenți români", la care se adaogă și alții din Mețovo. Ca profesori abonați sînt menționați : Const. Vardalah, Gheorghe Ștefan și Vasile Neculau. Între cei opt profesori din 1810 apar un dascăl „neamț" și altul „rus", desigur pentru predarea limbilor germană și rusă, de a căror existență anterioară în planul de învățămînt al instituției de care ne ocupăm nu posedăm știri. De bună seamă, introducerea limbilor germană și rusă reflectă realizarea revendicării în primul rînd a acelor pături sociale interesate în dezvoltarea legăturilor economice cu Austria și Rusia.

În perioada 1776—1821 la conducerea Academiei și la catedrele ei s-au perindat profesori reputați prin activitatea lor didactică și științifică, prin continua stăruință în a se informa asupra metodelor moderne de învățămînt practicate în universitățile din Europa, asupra ritmului ascendent de îmbogățire a conținutului materiilor de studii. Trebuie subliniat faptul că o contribuție prețioasă la cunoașterea activității unora dintre acești profesori a oferit istoriografiei dr. Em. Turczynski prin opera „Die deutsche griechischen Kulturbeziehungen bis zur Berufung König Ottos (München, 1959).

Printre directorii de prestigiu menționăm pe următorii : *Lambru Fotiade* (1795—1805), născut în Ianina, despre care un contemporan scria că a dat Academiei bucureștene prin activitatea desfășurată o deosebită strălucire, formînd o serie de tineri remarcabili prin adînca orientare în clasicismul greco-latin ca : Grigore Brîncoveanu, Zenobie Const. Hagi Pop din Sibiu, Nestor Craiovescu, Ilarion Gheorghiadis, viitor episcop argeșean ; N. Văcărescu, Dinicu și Iordache Golescu, frații Cîmpineanu, frații Filipescu, M. Christaris, Neofit Duca, P. Codrica, G. Ghenadie, Em. Tenedos. Este de subliniat faptul că numeroși tineri bulgari și-au făcut studiile la București, aceștia devenind — reîntorși în Bulgaria — factori activi ai organizării școlii laice și ai luptei pentru eliberare națională. Printre aceștia menționăm pe : N. Piccolo, Ștefan Vogoridi și fratele său Atanasie, nepoții lui Sofronie Vladimir din Vrața, care a tipărit prima carte în limba bulgară, Chiriacodromion, la Rîmnic (1806), Hristofor Hagi Ivanovici din Șiștov, Anton Hagi Krimcev. Prin 1819 și Petăr Beron, vestitul doctor și om de cultură bulgar, care a publicat la Brașov primul abecedar în limba bulgară, în 1826, a fost de asemenea elevul Academiei bucureștene. Profesorul Lambru poseda o bibliotecă importantă cuprinzînd operele de bază ale culturii greco-romane, ca unul ce stăpînea perfect pe lîngă elină, latina și turca, limbile moderne franceza, italiana și germana. De la el au rămas numeroase manuscrise de conținut variat,

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

prevalînd cele de caracter didactic și retoric, în care susține teza iluministă potrivit căreia valoarea morală și materială a omului și a popoarelor se măsoară după gradul lor de cultură, iar grăbirea eliberării acestora de dominația turcă depinde de ritmul înființării de școli, în care să se cultive sentimentul patriotic. Fostul elev Piccolo aprecia mai tîrziu că Lambru Fotiade „enseigna avec un éclat inconnu avant lui", că „composait en grec ancien avec une élégance et une facilité étonnantes" și că manuscrise ale acestuia se găseau și la biblioteca națională din Paris.

C. Vardalah, grec originar din Egipt, profesa la Academie matematica, pe cînd Lambru era director. În 1805, odată cu moartea lui Lambru, trecu la conducerea instituției, situație în care rămase pînă în 1815, cînd părăsi Bucureștii pentru Odesa, de unde reveni în 1820.

Avînd o serioasă pregătire profesională, a publicat mai multe lucrări didactice foarte răspîndite în acea vreme. Dintre acestea s-a bucurat de o deosebită prețuire „Fizica experimentală... scrisă și tipărită grecește pentru începători" (Viena, 1812), în a cărei prefață el precizează că „fizica este sau matematică sau experimentală", ultima ocupîndu-se „cu fenomenele de experiență". Cartea conține noțiuni generale, căci — argumentează autorul — „tînărul nu e cu putință a se desăvîrși în școală în orice știință, și nici n-are timp. De la profesor trebuie să capete principii bune... și dacă are mijloace, să progreseze după aceea singur la știința la care are înclinare".

Neofit Duca (1815—1818), născut în Zagora, succedă lui Vardalah la conducerea Academiei din Țara Românească, acesta demisionînd la 30 aprilie 1815. Prin anaforaua boierilor din 30 aprilie 1815 se propune lui Caragea să fie numit director „doctul și eruditul arhimandrit Neofit Duca" bine cunoscut lor, care poate fi socotit mai învățat și mai metodic decît Lambru, căci a locuit multă vreme la Viena și a stat în contact permanent" cu bărbați culți și eruditi". Cînd acesta va sosi în București eforii școlii se vor sfătui cu el asupra persoanei profesorului de filozofie care urmează să predea : logica, fizica, metafizica, aritmetica, matematica și geografia. La 10 septembrie după sosirea lui în București, Neofit și eforii recomandă domnitorului numirea enciclopedistului Ștefan Comita ca profesor de filozofie și codirector, ceea ce Caragea încuviințează. Neofit Duca a fost elevul lui Lambru Fotiade. Din numeroasele publicații ale lui Neofit Duca este de semnalat „Enchiridion", manual de organizarea școlii grecești (Viena, 1805), cuprinzînd în opt capitole o largă prezentare a organizării și mersului învățămîntului în limba greacă, în țările române și Balcani la începutul secolului al XIX-lea, luînd ca model școala din București, care era — după aprecierea lui — cea mai bună „în Orient". Duca era adeptul culturii limbii eline pure (catharevusa) și se opunea folosirii în învățămînt și cultură a limbii populare, direcție pe care o susținuseră Neofit Cafsocalivitul, Iosif Moesiodax, Dimitrie Fotiade Catargi, poetul Atanase Hristopol, Ioan Vilara, poetul revoluționar A. Coray, Veniamin din Lesbos. În anul 1817, Duca fu victima unui atentat comis de un elev al Academiei, acționînd sub influența ideilor propagate de alt dascăl din București, Veniamin, protejatul lui Caragea. După înfrîngerea eteriștilor în 1821 la Drăgășani, Duca s-a refugiat la Brașov.

În februarie 1818, eforii încredințează conducerea Academiei dascălului *Veniamin din Lesbos*, care era un bun matematician și aderent activ al

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

folosirii limbii grecești populare în locul celei clasice, pe care masele largi n-o înțelegeau, aceasta rămînînd o limbă de cultură a unei pături sociale restrînse. După ce Caragea fugi din țară, Veniamin, rămas fără protector și dușmănit de Grigore Brîncoveanu, care îl socotea „agramatul filozof..., lipsit fiind de limba și filologia elenică", fu alungat din țară în octombrie 1818, peste Dunăre, postul de director fiind încredințat lui Dumitru Stefanoplitu, originar probabil din Brașov.

Printre profesorii din etapa ultimă a epocii fanariote menționăm și pe următorii : Teodor din Dristra (probabil Silistra), cunoscut din epigramele elegiace, publicate de N. Vilara în greceşte sub titlul : „Adunare de poezii encomiastice" (Lipsca, 1777), și prin cuvîntarea adresată lui Nic. Vodă Mavrogheni la urcarea pe tron (1786), apoi prin versurile elogioase ce-i adresează în volumul alcătuit de Manolache Persiano. De la acest dascăl au rămas și manuale scrise, printre care și comentariile la „Epistolarul lui T. Coridaleu".

Încă din august 1794, școala domnească avea ca dascăl de filozofie pe Constantin Ioan din Ianina, iar ca dascăl al treilea pe Gheorghe Ioan din Ampelakia, care figurează și în statul de lefi din 1797. Acesta a lăsat cîteva manuscrise didactice grecești cuprinzînd „Introducere în filozofie" și „Prolegomena la cartea Despre suflet". Mai funcționa ca dascăl de „latina gramatica" încă din 1775 și Dragnea.

Începînd din 1818 găsim profesor la Academie și pe C. Iatropulos, adept al ideilor lui Veniamin din Lesbos. El era totodată preocupat să pregătească pe elevii școlii domnești și pentru teatru, interpretînd piesele cu conținut patriotic alcătuite de Voltaire și Alfieri. Un alt profesor demn de a fi remarcat este Gh. Ghenadios, fost elevul lui Lambru, care și-a continuat apoi studiile la Leipzig și a fost la început dascăl în Odesa, de unde a fost chemat la București, în 1820 împreună cu Vardalah și alți greci de Alexandru Vodă Suțu. După mișcarea revoluționară din 1821, Ghenadie trecu profesor de filozofie la universitatea din Atena.

Prezența în rîndurile corpului didactic de la Academia grecească din București a unor profesori cu adîncă pregătire în filologie și științele exacte, militanți împotriva exploatării feudale și a dominației otomane, a contribuit la creșterea prestigiului școlii. Ea a devenit o tribună de răspîndire a ideilor iluministe și raționaliste, opuse asupririi turcești, obscurantismului religios și ideologiei retrograde a unei mari părți din clasa feudală, fapt ce va determina o afluență de elevi, fii de boieri interesați în schimbul de mărfuri, dar și de meșteșugari și negustori bogați, numărul lor trecînd de 320 în 1816, prevederile restrictive ale legii din 1776 fiind în oarecare măsură depășite de ritmul dezvoltării social-economice. Vin mulți din sudul Dunării, nu lipsesc și unii din Transilvania, cum sînt brașoveanul Dimitrie Eustatievici, autorul „Gramaticii românești" din 1757 și fiul lui Constantin Hagi Pop din Sibiu, Zenobie Pop, strălucit elev al lui Lambru Fotiade, căruia îi dedică o operă de erudiție, „Metrica" (Viena, 1803), aceasta reprezentînd inteligenta valorificare a cursurilor audiate la București. Analizînd opera lui Z. Pop, scrisă în elina clasică, învățatul român A. Papadopol-Calimah observa cu îndreptățire : „Nu știu dacă sînt astăzi mulți care să cunoască aceste două limbi (elina și latina) cum se învățau pe atunci în școlile din Iași și din București..., care să fie de pildă elinist, latinist și filozof ca

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

Zenovie Pop". Soliditatea studiilor acestui tînăr a contribuit la ridicarea sa ulterioară pe primul plan al activității economice și financiare a imperiului habsburgic, ajungînd director al băncii imperiale din Viena. Bursierii români în străinătate, în epoca lui Gheorghe Lazăr, s-au bucurat de sprijinul acestuia.

Unii dintre profesorii Academiei nu s-au mulțumit numai să-și scrie cursurile pe baza unor tratate de specialitate tipărite în diferite centre din Europa, ei au stăruit să le și imprime, unele dintre acestea cuprinzînd și contribuții originale, remarcîndu-se în această direcție Iosif Moesiodax, C. Vardalah, Neofit Duca.

Prelegerile profesorilor de la Academia domnească pătrunse de suflu revoluționar, unii dintre ei fiind înscriși în Eterie, au contribuit la dezvoltarea conștiinței naționale în mintea tineretului auditor, la stimularea sentimentului patriotic. În amintirea posterității a rămas atmosfera înălțătoare creată la cursuri, în pragul mișcării revoluționare din 1821, de elanul profesorului Gh. Ghenadios, care preda retorica și istoria universală.

La Academie s-au format oameni de seamă din trecutul românesc ca : Ienăchiță Văcărescu, distins om de cultură, poet, filolog și cronicar ; învățatul episcop de Rîmnic, Chesarie Halepliu, fiu de negustor bucureștean, autorul interesantelor prefețe la „Minee", care citea „Enciclopedia", lucrări și gazete franceze de caracter progresist ; episcopul și apoi mitropolitul Filaret, fiu de abagiu bucureștean, ajuns pentru un timp, grație pregătirii lui intelectuale, îndrumătorul învățămîntului românesc, care-și lărgea de asemenea orizontul de cultură citind „Enciclopedia" lui Diderot, eruditul boier român Grigore Brîncoveanu ; luminatul boier progresist Dinicu Golescu, întemeietorul în 1826 al școlii de grad elementar-mediu de la Goleşti ; fratele său Iordache și alții. Este de menționat faptul relatat de călătorul englez, Jeremy Bentham, venit la București, în 1785, cînd domnea Mihail Suțu (1783—1786), că a cunoscut aici cîțiva boieri „europenizați", printre care erau și doi Cantacuzini, adepți ai filozofului materialist francez Helvetius. Elevi ai Academiei au fost și : cronicarul Naum Rîmniceanu, ridicat din rîndurile țărănimii, ajuns prin stăruitoare muncă de asimilare a cunoștințelor, să redacteze în greaca modernă cu surprinzătoare înlesnire lucrări de istorie în proză și versuri, atacînd cu vigoare pătura suprapusă fanariotă ; Eufrosin Poteca și Petrache Poenaru, aceștia din urmă devenind mai tîrziu directori ai instituției înființate și organizate de Gheorghe Lazăr ca înaltă școală națională.

Academia de la Sf. Sava prin programul ei de învățămînt bazat pe studiul culturii clasice grecești și, în oarecare măsură a celei latine, a contribuit la dezvoltarea nivelului intelectual și cultural al unei părți din boierime, din meșteșugari și negustori din țara noastră. În același timp, ea a constituit un factor de lumină și de atracție pentru tineretul creștin din Peninsula Balcanică subjugat de turci. În paginile anterioare am semnalat cîteva nume. Aici menționăm numele unui mare luptător pentru renașterea culturală a Bulgariei, dr. Petăr Beron, fost elevul lui C. Vardalah la București, cunoscător a mai multor limbi și un neobosit

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

răspînditor de cunoștințe în domeniul fizicii, chimiei, geografiei, biologiei, etc.

Unii dintre absolvenții înaltei școli din București s-au perfecționat apoi continuîndu-și studiile la universitățile din Apus cu burse obținute de la domnii Țării Românești. Reîntorși în țară ei au devenit factori activi ai orientării învățămîntului nostru academic în direcția ideilor iluministe și raționaliste de îmbunătățire a condițiilor de viață prin adîncirea conținutului științific al învățăturilor. Transformările învățămîntului sînt condiționate de transformările petrecute în baza economică feudală unde se creează treptat relații noi capitaliste, începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Păturile sociale antrenate în noua orientare, influențate și de ideile revoluționare ale burgheziei franceze, vor lupta pentru ideea nouă a libertății naționale, pentru înlocuirea învățămîntului de limbă grecească cu un învățămînt de grad înalt în limba românească, eveniment ce s-a produs în 1818 prin crearea școlii naționale superioare de către Gheorghe Lazăr.

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, în condițiile noilor prefaceri social-economice și a lărgirii noilor relații de producție capitaliste, lupta elementelor burgheze autohtone pentru lărgirea și apărarea pieței interne și formarea unei culturii naționale devine tot mai intensă. În același timp, un număr tot mai mare de boieri luminați, cărturari cu idei avansate, exprimînd interesele burgheziei naționale, ca Iordache Golescu, Constantin Bălăceanu, poetul Ioan Văcărescu și alți boieri progresiști, se manifestă viguros pentru folosirea limbii naționale și în învățămîntul superior și propun domnitorului Ioan Caragea să înființeze „o școală în București de învățămînt românesc", ceea ce Caragea, domnitor fanariot receptiv ideilor iluministe, aprobă la 15 decembrie 1817. Boierii amintiți recomandă apoi și pe directorul acestei școli — care va funcționa în dependințele mănăstirii Sf. Sava, în vreme ce Academia grecească își continua activitatea în altă clădire de la biserica Măgureanu, întrerupînd-o în vîrtejul evenimentelor din anul 1821. Noul director era inginerul transilvănean, Gheorghe Lazăr, fiu de iobag din Avrig, instruit la școlile superioare din Sibiu, Cluj și Viena, adînc pătruns de ideologia iluministă, care susținea învățămîntul în limba maternă. Intelectual pătruns de valoarea educativă a ideilor liberale ale revoluției burgheze din Franța, militant activ al propagării lor, Lazăr a avut să înfrunte dușmănia claselor conducătoare și a vîrfurilor clericale din Transilvania, fiind silit în 1816 să se refugieze în București. Printr-o celebră „Înștiințare" din 1818, privind deschiderea cursurilor, Lazăr stabilea un plan de reorganizare a întregului învățămînt din Țara Românească, cuprinzînd patru grade, ultimul fiind „de Facultăți". Școala lui Lazăr a însemnat din punct de vedere al conținutului continuarea „Academiei grecești", creată — cum s-a văzut — sub influența Padovei. Lazăr nu era un naționalist exagerat, aprecia cultura grecească, dar susținea primatul limbii naționale, după cum erau greci, ca Athanase Cristopol, care nu erau potrivnici școlii românești. Lazăr preda la noua școală matematicile și filozofia, inspirîndu-se din metoda filozofului Chr. Wolf, fost profesor la Halle și din filozofia lui Kant, al cărui adept era, subscriind pentru superioritatea filozofiei germane, în timp ce alți profesori ai școlii conduse de

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

Lazăr, ca Erdeliotu, de altfel transilvănean și el, predau logica sub influența filozofului Condillac, care constituia și atracția profesorilor academiei grecești Vardalah, Iatropulo, Canela, Veniamin din Lesbos, unii dintre ei folosindu-l indirect prin Destutt de Tracy, adeptul lui Condillac.

După puțină vreme, școala lui Lazăr avea să se închidă sub presiunea mișcării revoluționare din anul 1821, iar marele dascăl de ideal național Gh. Lazăr să se stingă din viață în satul copilăriei sale Avrig, lăsînd poporului român o prețioasă moștenire culturală și amintirea unui luptător în veșnică frămîntare pe tărîmul învățămîntului superior în limba națională. Lazăr năzuise la realizarea ideilor de progres ale curentului iluminist, care în mod utopic însă atribuia culturii puteri cu totul excepționale menite să schimbe soarta unui popor.

Inițiativa lui Lazăr, de a da poporului său un învățămînt superior în limba națională, pornită din cald patriotism și viu entuziasm, are meritul să fi dat, spre deosebire de cel al Academiei grecești de la Măgureanu, „o anumită orientare practică, pozitivă, realistă", însă programul de studii al acestei școli avea nevoie desigur să fie dezvoltat, iar conținutul disciplinelor, adîncit. Între școala creată de Lazăr și cea grecească din București există și puncte comune, ambele constituind un teren favorabil germinării ideilor de libertate națională și dreptate socială sub influența iluminismului francez și german, a enciclopedismului și a revoluției franceze pătrunse în păturile culte prin aceste școli.

L'enseignement superieur de Bucarest et l'idéologie d'iluminisme devant 1821

RÉSUMÉ

En Valachie, celui qui a essayé le premier de faire une „Académie" humaniste à Tîrgoviște a été le prince régnant Petru Cercel (1583—1585). Cette idée se réalise en quelque sorte par la fondation par Mathieu Basarab d'un collège *l'Ecole grecque et latine* toujours à Tîrgoviște, en 1646, école qui fonctionna cinq ans sous la direction d'un grec lettré, ayant fait des études en Italie, P. Ligaridis. En 1651 il quitta la Valachie et le collége cessa son activité. Après 1660, quand la capitale du pays fut transférée à Bucarest, cette ville devint le principal centre culturel du pays. Ici, en 1696, le prince régnant Constantin Brancovan — conseillé et aidé de la haute experience du fameux homme de culture, le stolnic Constantin Cantacuzène, ayant fait de brillantes études à Padoue — fonda l'Académie de Saint Sava, importante institution d'enseignement moyen et supérieur, dans laquelle les études étaient données en ancien grec, langue de l'éblouissante culture ancienne, avec de transpositions en neo- grec. Si dans le centre et l'occident de l'Europe la langue d'enseignement était le latin, dans le sud-est du même continent et surtout chez nous et dans les Balkans, le grec classique avait réussi à s'imposer à la place du slavon. L'Académie de Bucarest correspondait sous le rapport de l'enseignement, à une „Facultas artium" (Faculté ès lettres et philosophie) des Universités de l'Occident. Au début elle eut 2—4 professeurs, puis à partir de 1776 leur nombre s'éleva à 9. La base de l'enseignement était formée par la philosophie neoaristotélicienne dans l'interprétation du savant grec Théophile Coridaleos du XVIIe siècle, qui avait étudié en Italie, ancien directeur de la Haute Ecole de la Patriarchie oecuménique de Constantinople.

Dans nos anciennes bibliothèques on trouve beaucoup de manuscrits des anciens élèves de l'Académie de Bucarest, contenant des cours copiés d'après Coridaleos. Sous l'influence de l'idéologie illuministe, la reforme de l'enseignement datant de

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

1776 d'Alexandre Ipsilanti, avait introduit des connaissances et des méthodes nouvelles, jointes aux applications experimentales, introduites par les professeurs grecs ayant réalisé leur formation intellectuelle en Italie ou en Allemagne, Dans le plan d'enseignement pénetrent, en dehors du grec ancien et moderne, aussi les nouvelles langues de culture, le français et l'italien, importants instruments de diffusion des progrès réalisés dans la science et dans l'idéologie. Sous l'influence de l'idéologie illuministe, surtout d'essence française, l'enseignement supérieur reçoit une nouvele orientation ; a la place du neo-aristothélisme, on enseigne les sciences expérimentales, certaines ideés des encyclopedistes et des philosophes mecanicistes français pénétrant ainsi. Dans cette direction, on remarque l'activité de quelques directeurs et professeurs, comme par ex : Manasse Eliad, Lambru Photiade, C. Vardalah, Néophite Duca, Veniamine de Lesbos, Joseph Moiesiodax et autres, qui ont preparé toute une série de jeunes roumains et étrangers — originaires surtout de la région sud — danubienne — leur inculquant des idées de liberté nationale et de justice sociale, idées qui seront plus tard brillamment accentuées par l'illustre Gh. Lazăr.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro